

Langeleiken i Trøndelagsområdet

En systematisk gjennomgang av bevarte instrumenter

Bjørn Aksdal

Abstract

In 2011, Elisabeth Kværne and the author started a registration and research project on the history and development of the langeleik, the traditional Norwegian long-fretted board zither. In this article, I have looked into and examined the registered instruments from the Trøndelag area. This includes the two counties of Southern and Northern Trøndelag, as well as the Swedish border areas of Härjedalen, which was a part of Norway until 1645. The examined material consists of seven instruments from Trøndelag and two instruments from Härjedalen. Additionally, I have included the two neighbouring counties of Hedmark with five instruments and Nordland with two instruments, as geographical reference areas.

The intention of the article was to look into a range of aspects of the langeleik in order to document variation in the material and to investigate whether the langeleik examples from Trøndelag possess any features special for that region. Then I related this to the material from the two selected reference areas. The three main aspects I prioritised were dimension and shape, design, and decoration and surface treatment.

This study has documented the variation in a variety of aspects of the langeleik and at the same time showed that there are no clear and significant regional differences between the langeleiks from the Trøndelag area and the instruments from Nordland and Hedmark in terms of dimensions, shape, construction, decoration and surface treatment. However, there are trends in differences in some specific districts. To determine whether these differ-

ences are statistically significant or not would require an examination of a larger number of instruments from these areas, which will not be possible. In addition, one must recognise the possibility that some of the identified differences may also be age-related. In 2011, Elisabeth Kværne and the author started a registration and research project on the history and development of the langeleik, the traditional Norwegian long fretted board zither. In this article, I have looked into and examined the registered instruments from the Trøndelag area. This includes the two counties of Southern and the Northern Trøndelag, as well as the Swedish border areas of Härjedalen, which was a part of Norway until 1645. The examined material consists of seven instruments from Trøndelag and two instruments from Härjedalen. Additionally, I have included the two neighbouring counties of Hedmark with five instruments and Nordland with two instruments as geographic reference areas.

1. Bakgrunn

I 1987 åpnet Ringve museum utstillingen «Leve langeleiken». Dette var første gang det ble laget en egen museumsutstilling med langeleiken og instrumentets slektninger i andre land som tema. I tilknytning til utstillingen ble det også produsert en utstillingskatalog, som bygde videre på det omfattende tekstheftet i Elisabeth Kværnes utgivelse «På Langeleik» i 1985.

Utstillingen «Leve langeleiken» og den tilhørende katalogen representerte på mange måter en milepæl i arbeidet med å produsere ny kunnskap om langeleiken. Likevel var det fortsatt mye vi ikke visste om historien og utviklingen til dette instrumentet, som tidligere har vært utbredt over så godt som hele landet. Siden arbeidet med utstillingen har det dukket opp en rekke tidligere ukjente eldre langeleiker, og vi kjenner nå også til mange flere litterære og ikonografiske kilder. På denne bakgrunn begynte Elisabeth Kværne og jeg høsten 2011, som en videreføring av samarbeidet med utstillingen på Ringve, arbeidet med å systematisk registrere og dokumentere alle de eldre langeleikene som vi kjenner til finnes bevart. Dette arbeidet førte blant annet til utstillingen «Langeleiken. Heile Noregs instrument», som ble åpnet på Valdres folkemuseum på Fagernes november 2014.

Registreringsarbeidet har ført til at vi pr. 1. april 2017 har dokumentert totalt 285 eldre langeleiker ved hjelp av et eget registreringsskjema som vi

utviklet i 2012. Her registreres en rekke data knyttet til eierskap, brukere, mål, konstruksjon, form, behandling, dekor/teknikk, tilstand, historikk, samt en faglig vurdering av instrumentet. I tillegg er det tatt en mengde bilder av instrumentet.

Jeg skal i denne artikkelen se nærmere på de bevarte langeleikene fra Trøndelagsområdet.¹ Med Trøndelagsområdet menes her de to Trøndelagsfylkene, samt de svenske grenseområdene mot Norge i Härjedalen, som var en del av Norge fram til fredsslutningen i Brömsebro i 1645. I tillegg har jeg tatt med to nærliggende områder som geografiske referanseområder. Det gjelder Nordland og Hedmark, hvor de bevarte langeleikene hovedsakelig er knyttet til Østerdalen. Hensikten med dette er å kunne se det relativt begrensede trønderske materialet i et litt større perspektiv med tanke på likheter og særtrekk. Årsaken til at nettopp disse nærliggende områdene er valgt ut er at vi dessverre ikke har bevarte langeleiker fra Møre og Romsdal. Når det gjelder de registrerte langeleikene fra Gudbrandsdalen så har en god del av dette materialet en profil som gjør det langt mer naturlig å se det i relasjon til langeleikmaterialet fra Vest-Oppland.²

Intensjonen med artikkelen er å se nærmere på et utvalg aspekter ved langeleiken for å dokumentere variasjonen i materialet og undersøke om det foreligger noen spesielle særtrekk ved langeleikmaterialet i Trøndelag. Deretter vil jeg relatere dette til materialet fra de to valgte referanseområdene. De tre hovedaspektene jeg har prioritert å undersøke er henholdsvis mål og form, konstruksjon, dekor og overflatebehandling.³

1. Se kart over det aktuelle området på s. 143.
2. Langeleikmaterialet fra Gudbrandsdalen er behandlet av Leif Løchen i artikkelen «Langspelet: Et gammelt folkemusikkinstrument fra Gudbrandsdalen», publisert i Årbok for Gudbrandsdalen 1973.
3. Den tyske instrumentmakeren og instrumentforskeren Wilfried Ulrich har gjort en detaljert oppmåling og beskrivelse av 44 hummel-instrumenter som er publisert i hans bok «The Story of the Hummel» (Norden, Eastfrisia 2011). Stig Walin har i sin undersøkelse av de svenske hummel-materialet, «Die Schwedische hummel», gjort både oppmålinger og beskrivelser av form, men har i sin behandling av materialet lagt hovedvekten på instrumentenes tonerekker og skalamessige spørsmål (Nordiska Museet, Stockholm 1952).

2. Materialet

Det bevarte langeleikmaterialet fra Trøndelagsområdet består av syv instrumenter fra Sør-Trøndelag og to instrumenter fra Härjedalen. Det finnes dessverre ingen bevarte langeleiker fra Nord-Trøndelag. Langeleikene fra Sør-Trøndelag kommer fra Rennebu, Størens prestegjeld (to stk.), Selbu, Hemne og Røros (to stk; Brekken og Nordvika ved Femunden). De to langeleikene fra Härjedalen stammer fra Hede og Fågelsjö. Når det gjelder det sistnevnte instrumentet presenterte bestyreren ved Fågelsjö Gammelgård i en samtale med meg i juli 2015 en teori om at langeleiken kan ha kommet fra Norge og spesielt Rørosområdet. Bygda har lenge hatt god kontakt med Norge, noe som blant annet vises ved at det finnes flere norske støpejernsovner rundt om på gårdene. Totalt dreier det seg om ni instrumenter fra det utvidete Trøndelagsområdet.

Når det gjelder referanseområdene så er de to langeleikene fra Nordland fra henholdsvis Beiarn og Rana, mens de fem langeleikene fra Østerdalen/Hedmark kommer fra Rendalen, Stor-Elvdal, Østerdalen (to stk.) og Odalen.

Datering av langeleiker kan være en vanskelig oppgave, til tross for at mange av instrumentene ofte har et årstall påført (gjerne på en av sidene). For det første viser erfaringer fra det tidligere hardingfeleprosjektet at mange instrumenter kan ha årstall som ved nærmere undersøkelser viser seg å være feil. Dette kan utvilsomt ha flere årsaker, bl.a. feilskrivning, at årstallet ikke henspiller på selve byggeåret, eller det kan rett og slett være et forsøk på å gjøre instrumentet eldre og i visse sammenhenger mer verdifullt. Likevel er det mye som tyder på at de påførte årstallene i de fleste tilfellene har en viss historisk betydning.

Det eldre langeleikmaterialet viser at det fram til siste halvdel av 1800-tallet var svært uvanlig at langeleikmakerne signerte instrumentene sine, og det var heller ikke ofte at de daterte dem. Når vi finner eldre daterte langeleiker kan årstallet likevel noen ganger vise når langeleiken ble bygd, men det kan også representere året den ble malt eller på annen måte dekorert. Mest vanlig er det imidlertid at årstallet henspiller på mottakeren, dvs. at datering viser det året personen, som kanskje er representert med

initialene sine på instrumentet, fikk langeleiken ved en annen spesiell anledning, kanskje som medgift eller bryllupsgave. Dateringen på langeleikene vil således ikke nødvendigvis representere det konkrete byggeåret, men vise at instrumentet må være laget senest dette året.

Langeleik fra Hemne, trolig datert 1587. Dette er den eldste langeleiken vi kjenner til fra Trøndelagsområdet.

Tre av langeleikene fra Trøndelag har et årstall påført instrumentet. Eldst er trolig langeleiken fra Hemne. Her er årstallet vanskelig å lese, men det kan se ut til å stå 1537 eller 1587, og mest trolig det siste alternativet⁴. Langeleiken fra Selbu er datert 1669, mens instrumentet fra Rennebu bærer årstallet 1675. Når det gjelder langeleiken fra Brekken så vet vi trolig hvem som har laget den. Det skal være spelmanen Anders Jacobsen Lien (1766–1829), eller Storbrekkingen, som han gjerne ble kalt. Hvis det er riktig at det er han som har laget denne langeleiken må den trolig ha blitt til en gang rundt 1800. Men det kan også være at han kun har malt langeleiken, siden det er den spesielle malingen som først og fremst knyttes til ham. Vi vet derimot sikkert at instrumentet ble solgt på auksjonen etter ham i 1829.⁵

Også en av langeleikene fra Härjedalen er påført årstall. Det gjelder instrumentet fra Hede, hvor vi kan lese årstallet 1697 risset inn. Vi har med andre ord fire langeleiker fra Trøndelagsområdet med påførte årstall fra tiden før 1700. Ingen av langeleikene fra Nordland har dateringer. Derimot

4. Ola Kai Ledang har skrevet en artikkel om denne langeleiken i Årbok for Fosen 2005, men han nevner ikke den mulige dateringen.
5. Det var Jørgen Feragen som kjøpte langeleiken på auksjon i 1829. Siden har instrumentet vært i Feragen og oppbevares i dag ved bygdemuseet i Bentgården.

finnes det årstall på to av instrumentene fra Hedmark. Langeleiken fra Rendalen er datert 1724, mens langeleiken fra Stor-Elvdal bærer årstallet 1826.

Jeg har med bakgrunn i arbeidet med det omfattende norske langeleikmaterialet, lignende erfaringer fra hardingfeleprosjektet samt kunnskap om uttrykksformer innenfor norsk folkekunst prøvd å gjøre en preliminær datering av de udaterte langeleikene, først og fremst som et verktøy i systematiseringen av de langeleikene som er omfattet av denne undersøkelsen. Disse dateringsforsøkene må imidlertid behandles og vurderes med forbehold og er derfor markert med en stjerne* i tabellene nedenfor.

Følgende instrumenter er med i denne undersøkelsen:

Trøndelag

<i>Reg.nr.⁵</i>	<i>Proveniens</i>	<i>Datering</i>	<i>Eier</i>	<i>Referansenr.</i>
L-13	Rennebu	1675	Norsk folkemuseum ⁶	NF 2012-0936
L-133	Støren pr.gjeld (1)	1700–50*	Nordiska museet ⁷	NM 35.825
L-134	Støren pr.gjeld (2)	1600-tallet*	Nordiska museet ⁸	NM 35.910
L-135	Selbu	1669	Ringve museum	RMT 79/25
L-154	Brekken, Røros	1780–1820	Bentgården, Feragen	u.nr.

6. Registreringsnummer i det undersøkte langeleikmaterialet til Bjørn Aksdal og Elisabeth Kværne.
7. Langeleiken er for tiden deponert ved Ringve museum, Trondheim.
8. Instrumentet er ført tilbake til Norge og deponert ved Norsk folkemuseum, Oslo. Nordiska museet i Stockholm har vurdert langeleiken til å være fra 1700-tallet.
9. Deponert ved Norsk folkemuseum, Oslo.

L-200	Mo gård, Hemne ⁹	1587?	Hemne bygdemuseum	HBM 38
L-273	Nordvika, Røros	1750–1800*	Privat eie, USA ¹⁰	

Härjedalen

<i>Reg.nr.</i>	<i>Proveniens</i>	<i>Datering</i>	<i>Eier</i>	<i>Referansenr.</i>
L-11	Hede	1697	Norsk folkemuseum	NF 2012-0953
L-262	Fågelsjö ¹¹	1650–1750*	Fågelsjö gammelgård	FG 2691

Nordland

<i>Reg.nr.</i>	<i>Proveniens</i>	<i>Datering</i>	<i>Eier</i>	<i>Referansenr.</i>
L-28	Beiarn	1650–1750*	Norsk folkemuseum	NF 2011-4615
L-192	Rana ¹²	1750–1800?	Rana Museum	MB nr. 89

10. Langeleiken ble samlet inn på 1950-tallet. Den kom fra Mo gård like ved Kyrksæterøra, hvor den trolig var tatt vare på fordi den ble benyttet som føringstrau i hønsehuset på gården.
11. Langeleiken ble tatt med som arvegods til USA av Solveig Nordvik, gift Armstrong (1941–2005). Det skal følge med en opplysning om at instrumentet opprinnelig kom fra Spellvolden mellom Valset og Kojan, et par mil nord-øst for Røros i retning Brekken. Da langeleiken var utstilt under museumsutstillingen i Aasengården på Røros i 1930 var den utstyrt med en lapp som sa at den skulle være fra omkring 1780.
12. På gammelgården i Fågelsjö ble det antydnet at langeleiken kunne være kommet fra Norge. Området hadde alltid hatt god kontakt med Norge og spesielt Røros, og folk fra Fågelsjö reiste mange ganger til Norge på Rørosmartnan. Det fantes flere gjenstander i bygda som var kommet fra Norge, spesielt en god del etasjeovner.
13. Langeleiken ble gitt som gave til handelsmann og antikvitetsamler Hans A. Meyer (1865–1926), grunnleggeren av Rana Museum, av Nils Simonsen, Enge i 1913. Enge er en 1600-tallsgård like ved Mo. Simonsen fortalte at langeleiken skulle være laget av en mann ved navn Jacob Zakkariassen. Instrumentet ble for øvrig kalt langspell. Folketellingene på 1800-tallet inneholder flere personer fra Rana-distriktet med dette navnet, men det er vanskelig å vite om det er noen av dem som kan ha laget instrumentet.

Hedmark/Østerdalen

<i>Reg.nr.</i>	<i>Proveniens</i>	<i>Datering</i>	<i>Eier</i>	<i>Referansenr-</i>
L-263	Rendalen	1724	Nordøsterdalsmuseet	NØM BMR 593
L-61	Stor-Elvdal	1826	Norsk folkemuseum	NF 1904-0039
L-59	Odalen	1700-tallet*	Norsk folkemuseum	NF 1905-433
L-113	Østerdalen (1)	1750–1800*	Glomdalsmuseet	GI M 11380
L-114	Østerdalen (2)	1750–1800*	Glomdalsmuseet	GI M 12476

3. Historiske kilder

Før jeg går inn på selve undersøkelsen skal jeg kort gå gjennom de kildene som finnes når det gjelder bruken av langeleik i Trøndelagsområdet. Det dreier seg i hovedsak om tre historiske kilder; opplysninger som kommer fram i rettssaken mot biskop Anders Arrebo ca. 1620, Guri Kunna-sagnene fra Trøndelagskysten og muntlige overleveringer fra Oppdal.

Første gang vi møter langeleiken omtalt i Trøndelag er i Hemne 1619. Her ble instrumentet, som synes å være godt kjent, benyttet til dansen i et bryllup som Melchior Jakobsen holdt for datteren sin. Dette fikk imidlertid alvorlige konsekvenser for en av deltakerne, biskop Anders Christensen Arrebo (1597–1639). Han var dansk prest og salmedikter og var blitt biskop i Trondheim i 1618. Det ble reist sak mot biskopen fordi han etter sigende skulle ha vist usømmelig opptreden i dette og et annet bryllup i Stod i Nord-Trøndelag 1621. Under vitneavhørene i Bergen 1622 fortalte en av deltakerne under Hemne-bryllupet, Erik Audensen at det av biskopen «blev sunget ei vise, som Vidnet ei kunde erindre, saasom han den Tid var drukken, men hans at hans Pige legede den ('Jægerdansen') paa Langespil» (Rørdam 1857:144).

Selv om mange vitnet til biskopens fordel ble Anders Arrebo avsatt som biskop i Trondheim 1622. Han reiste da til Malmø, og som en botsgjerning begynte han å gjendikte Davids salmer til dansk. I fortalen til Kong Davis

«... eders Ungdom og Menighed, aff Naturen, meget til Sang og Music inclinerer ...» Blant deres instrumenter nevner han harpe, hakkebrett og «Langspil» (Hernes 1952:46f).

Langeleiken finnes også omtalt i forbindelse med Guri Kunna-sagnene, som helt fram til vår tid har levd i fortellertradisjonen langs Trøndelagskysten. I 1812 ga den danske litteraturhistorikeren og språkforskeren Rasmus Nyerup (1759–1829) ut en samling med sanger, dikt og forskjellige småskrifter under tittelen «Frigge: Poetisk Nytaarsgave for 1813». Her finnes blant annet en fortelling med tittelen «Guri Kunnan», som framstår som en form for bearbeidelse av Guri Kunna-sagnene. Vi får her høre at Guri selv spilte langspil, som instrumentet er kalt. Det fortelles blant annet at hun spilte på langspil til dans mens hun selv sang til, og at langspillet er hennes kjæreste eie og det eneste hun vil ta med seg inn i dødsriket når tiden kommer. Vi får også høre at hun spiller en «Hulder-Slot» på langspillet. I den sammenheng har Nyerup føyet til en fotnote:

De Norske have meget at fortælle om Huldrenes Musik, der ofte høres i Bjerge og høie, og skal være meget behagelig. I Fjeldegnene har man adskillige saadanne Huldreslotte, som man foregiver at have lært af de Underjordiske; de ere all i mol Tonart. Huldrene eller Jetteqvinderne forestilles altid spillende paa Langspil eller Langeleg, som det søndenfjelds kaldes, et instrument der noget ligner et Hakkebræt (Aksdal 1987:16).

Få forskere er i dag i tvil om at Guri Kunna-sagnene er knyttet til eldre tiders liv og kultur på kysten av Trøndelag. Men det er vanskelig å si når disse sagnene oppsto. Slik sagnet framstår hos Nyerup er det etter alt å dømme et produkt av skiftende tider og kulturimpulser. Noe av det opprinnelige er blitt borte mens nye ting er diktet til, slik det ofte kan være når det gjelder folkelige fortellertradisjoner.

Det området i Trøndelag hvor langeleiktradisjonen trolig holdt seg lengst levende var Oppdal. På midten av 1800-tallet fantes det fremdeles enkelte som trakterte instrumentet i bygda, og helt fram til ca. 1900 fortelles det om utenbygds langeleikspillere som fra tid til annen var innom

Oppdals-bygda. På Oppdal ble langeleiken kalt langspell¹⁴ og omtales så godt som alltid brukt av kvinner. I eldre tider skal det ha vært mange som spilte på langeleik her, og vi kjenner også navnet på noen av dem. En av de mest kjente var Inger Holhaua. Den siste langeleikspilleren på Oppdal skal i følge tradisjonen ha vært Ane Olsdotter Snurrueggen, som gjerne gikk under navnet Langspel-Ane. Hun spilte mye i sin ungdom, men la etter hvert bort instrumentet for godt fordi hun opplevde at langeleikspillet var blitt langt mindre påaktet. Årsaken til dette var trolig at fela og felespillet hadde blitt så populært. Langspel-Ane levde fram til siste halvdel av 1800-tallet (Rise 1947: 332f).

4. Mål og form

I undersøkelsen av det utvalgte langeleikmaterialet fra Trøndelagsområdet og de nærliggende referanseområdene har jeg valgt å starte med instrumentenes størrelse og form. Men først en kort gjennomgang av langeleikens nomenklatur.

Når man plasserer langeleiken foran seg på et bord for å spille vil hodet befinne seg på den venstre siden. Dette kaller vi instrumentets øvre del, og sadelen som strengene løper over benevnes som øvre sadel. Den andre sadelen, som er festet ved langeleikens nedre del til høyre kaller vi nedre sadel. Hodet består vanligvis av en skruerkasse og et sluttparti, som i tillegg kan ha et stående dekorstykke.

Langeleiken består av et lokk og to sider, som noen vil kalle sarger. I tillegg har enkelte instrumenter bunn. Den siden som vender mot utøveren kaller vi forsiden, mens siden som vender mot tilhøreren representerer baksiden. De pålimte tverrbåndene som melodistrengen nærmest utøveren løper over, kaller vi noter. De øvrige strengene fungerer som bordunstrenger, dvs. at de klinger uavbrutt som et underlag til melodien.

Jeg har valgt å ta mål av lengde, bredde og høyde på de instrumentene som er med i denne undersøkelsen for å ha et konkret utgangspunkt for å kunne si noe om størrelsen på disse langeleikene. Jeg har deretter satt disse

14. Etter at langeleiken gikk ut av bruk på Oppdal har begrepet langspell også vært benyttet om salmodikon.

målene i en relativ sammenheng for å kunne gi en betegnelse av instrumentenes formvariasjoner. Det har ikke vært noen del av denne undersøkelsen å vurdere oppmålingene og formbeskrivelsene ut fra akustiske perspektiver. En slik undersøkelse ville i tillegg måtte ta hensyn til aspekter som bl.a. treslag og materialenes tykkelse.

4.1. Lengde

Når det gjelder lengden på instrumentene kan langeleikene fra Trøndelagsområdet grovt sett deles inn i fire kategorier: De lange (over 100 cm), de middels lange (95–100 cm), de relativt korte (90–95 cm) og de korte (under 90 cm). Langeleikene fra Brekken (127,2 cm), Nordvika (120 cm) og Hemne (113,5 cm) hører til de lengste sammen med de to svenske instrumentene fra Hede (105 cm) og Fågelsjö (102 cm). I mellomgruppen finner vi langeleiken fra Rennebu (98,5 cm), mens instrumentene fra Støren (90,7 og 91,6 cm) og Selbu (92,4 cm) er relativt korte. De to instrumentene fra Nordland er henholdsvis medium lang (Rana: 98,8 cm) og relativt kort (Beiarn: 93 cm), mens instrumentene fra Hedmark fordeler seg på følgende måte: Lang (Odalen: 116,6 cm), (Østerdalen1: 102,5 cm), medium (Stor-Elvdal: 99,8 cm), relativt kort (Østerdalen2: 91,6 cm) og kort (Rendalen: 83,9 cm). På det siste instrumentet kan det trolig tidligere ha sittet et hode som nå er borte, og instrumentet hører således heller hjemme i en av de lengre kategoriene. Det synes ikke å være noen regionale forskjeller når det gjelder lengden på instrumentene. Det framkommer heller ikke noen klar korrelasjon mellom alder og instrumentlengde i dette materialet.

I tillegg til at totallengden varierer en god del, kan også hodet på langeleikene ha ulik lengde. Hodet består gjerne av en skruekasse og et avsluttende dekorelement, som vi kommer tilbake til under avsnittet om dekor.

Blant langeleikene fra Trøndelagsområdet er det instrumentet fra Fågelsjö i Härjedalen som har klart lengst hode (23,1 cm). Deretter følger instrumentene fra Hemne (18,1 cm) og Støren1 (17,2 cm). Kortest hode har langeleikene fra Brekken (13,5 cm), som derimot har to hoder, Nordvika (14,2 cm), Hede (14,4 cm) og Selbu (14,7 cm). De to langeleikene fra Nordland skiller seg klart ut ved å ha ekstremt korte hoder (Rana 9,7 cm, Beiarn 11,7 cm). Blant langeleikene fra Hedmark mangler som nevnt in-

strumentet fra Rendalen hode, mens den ene langeleiken fra Østerdalen har et ganske kort hode (12,2 cm). De tre øvrige langeleikene fra Hedmark har jevnstore hoder på 15,4–16,1 cm.

Hvis vi sammenligner lengden på hodet med total lengden på instrumentet vil vi få et bedre inntrykk av hvor stor del av instrumentet hodet utgjør. Forholdsmessig lengst hode har langeleikene fra Fågelsjö (22,6 %) og Støren1 (19 %). Deretter følger instrumentene fra Støren2 (17,4 %), Østerdalen2 (16,8 %), Stor-Elvdal (16,1 %), Hemne (15,9 %) og Selbu (15,9 %). Relativt kortest hode har langeleikene fra Rana (9,8 %), Brekken (10,6 %), Nordvika (11,8 %), Østerdalen1 (11,9 %) og Beiarn (12,6 %). Hodelengden varierer som vi ser mellom 9,8 og 22,6 % av total lengden.

Langeleik fra Fågelsjö, ei bygd like sør for Sveg i Härjedalen.

En annen måte å angi lengden på et instrument kan være å måle strengemensuren, dvs. lengden på den klingende delen av strengen som løper mellom de to sadlene. Her har langeleiken fra Brekken lengst mensur (95 cm). Deretter følger instrumentene fra Odalen (93,7 cm), Hemne (87,8 cm), Hede (87,7 cm), Nordvika (85 cm), Østerdalen1 (84 cm), Rana (83,8 cm) og Rendalen (80,6 cm). Kortest mensur finner vi på instrumentene fra Støren1 (68,5 cm), Østerdalen2 (71,7 cm), Støren2 (72 cm), Selbu (74,2 cm) og Fågelsjö (75,1 cm). Sorterer vi dem etter relativ mensurlengde i forhold til total lengden har disse instrumentene lengst mensur: Beiarn (85,7 %), Rana (84,8 %), Hede (83,5 %), Østerdalen1 (82 %), Rennebu (80,9 %), Odalen (80,4 %) og Selbu (80,3 %). Kortest mensur har langeleikene fra Nordvika (70,8 %), Fågelsjö (73,6 %), Brekken (74,7 %) og Støren1 (75,5 %). Mensurlengden varierer således mellom 70,8 og 85,7 % av total lengden.

Verken når det gjelder hodelengden eller mensurlengden kan vi finne noe spesiell geografisk profil i materialet, men de to langeleikene fra Nordland har begge lang mensur og relativt kort hode.

4.2. Bredder

De trønderske langeleikene kan på samme måte deles inn etter bredden ved midten av instrumentet i kategoriene bred (over 12 cm), medium bred (10–12 cm) og smal (under 10 cm). Bredest er langeleiken fra Brekken (17,4 cm) og det ene instrumentet fra Støren (12,9 cm). Medium bred er langeleikene fra Rennebu (11,4 cm), Nordvika (11,8 cm), Støren2 (11,8 cm) samt de to svenske langeleikene (Hede 11,5 cm, Fågelsjö 11,4 cm). Instrumentene fra Selbu (8,8 cm) og Hemne (10,1 cm) er smale. Langeleikene fra Beiarn (7,8 cm) og Rana (12 cm) er henholdsvis svært smal og medium bred. Når det gjelder Hedmark så er langeleikene enten brede (Rendalen 12,1 cm, Odalen 12,7 cm, Østerdalen2 12 cm) eller medium brede (Stor-Elvdal 11,7 cm, Østerdalen1 11,1 cm).

Ser vi på den gjennomsnittlige bredden i forhold til total lengden uttrykt i prosent er de bredeste instrumentene fra Rendalen (44,2 %), Brekken (42,1 %), Støren2 (40,5 %), Østerdalen2 (40,4 %) og Støren1 (37,7 %), mens de smaleste langeleikene er fra Beiarn (23,9 %), Hemne (26,2 %), Selbu (20 %) og Nordvika (29,4 %). Heller ikke her kan vi spore noen klare regionale forskjeller i materialet. Det er derimot en liten tendens til at den eldste delen av langeleikmaterialet har en liten overrepresentasjon av noe smalere instrumenter, sett i forhold til lengden.

4.3. Høyde

Jeg har også målt høyden på instrumentene og har her valgt å konsentrere meg om høyden på korpus og ikke maksimumshøyden inkludert hode eller dekorelement. Det er flere årsaker til dette, bl.a. at enkelte langeleiker i dag kan mangle en opprettstående del av hodet som tidligere fantes. Jeg opererer således med en absolutt høyde på kroppen, som måles både ved den øvre og nedre sadelen. Dette skyldes at flere av langeleikene har ulik korpshøyde øverst og nederst. I tillegg opererer jeg med begrepet relativ høyde, som framkommer ved å måle høyden i prosent av lengden på instrumentet.

Når det gjelder den absolutte høyden opererer jeg med kategoriene høy (over 10 cm), medium høy (8–10 cm) og lav, (under 8 cm) med utgangspunkt i høyden ved den øvre sadelen. I Trøndelagsmaterialet er følgende to instrumenter høye: Rennebu (10,4 cm + 12 %, dvs. stigende mot nedre sadel) og Hemne (10 cm + 6 %). Medium høye er langeleikene fra Støren1 (9,4 cm + 29 %) og Brekken (8,2 cm + 5 %), mens de laveste instrumentene kommer fra Nordvika (5,4 cm + 133 %), Selbu (5,6 cm + 20 %), Hede (6,6 cm + 30 %), Fågelsjö (7,6 cm + 14 %) og Støren2 (7,9 cm + 6 %).

I det øvrige materialet er langeleik nr. 1 fra Østerdalen høy (10 cm – 5%), mens instrumentene fra Odalen (9,9 cm + 3%), Rana (8,9 cm + 1%), Rendalen (8,7 cm + 34%) er medium høye. De øvrige tre langeleikene fra Beiarn (6,3 cm + 11%), Østerdalen2 (7,5 cm + 12%) og Stor-Elvdal (7,7 cm + 29%) har lav høyde.

Vi ser av disse tallene at den ene langeleiken fra Østerdalen (nr. 1) skiller seg klart ut ved å være høyere ved den øvre enn ved den nedre sadelen. Også langeleiken fra Nordvika skiller seg ut ved å ha en stigning mot den nedre sadelen på hele 133%. Andre langeleiker som har betydelig stigende høyde nedover er instrumentene fra Rendalen (34%), Hede (30%), Stor-Elvdal (29%), Støren1 (29%) og Selbu (20%). Derimot er langeleikene fra Rana (1%), Odalen (3%), Brekken (5%), Hemne (6%) og Støren2 (6%) relativt flate i formen.

Ser vi på den relative høyden er langeleikene fra Rennebu (10,6–11,8%) og Støren1 (10,4–13,9%) de høyeste innenfor Trøndelagsmaterialet. Lavest er langeleikene fra Selbu (6,1–7,3%), Brekken (6,4–6,8%), Hede (6,3–8,3%) og Fågelsjö (7,5–8,5%). Langeleiken fra Røros er ekstremt lav ved den øvre sadelen (4,5%), mens den stiger til 10,5% av totallengden ved den nedre sadelen. I det øvrige materialet er langeleiken fra Beiarn ganske lav (6,8–8,3%), mens de øvrige instrumentene befinner seg i mellomsjiktet. Langeleiken fra Rendalen oppnår hele 10,4–13,9% prosent høyde. Men om man tenker seg at instrumentet opprinnelig har hatt et hode i tillegg vil den relative høyden reduseres en god del.

Det er vanskelig å se noen klare regionale forskjeller når det gjelder høyden innenfor det undersøkte materialet. Men alle de registrerte instrumentene fra Hedmark har enten stor eller middels relativ høyde, mens Trøndelagsmaterialet fordeler seg noe mer likt mellom de tre ulike kategoriene. Blant de in-

strumentene med størst økning i høyden fra øvre til nedre sadel finner vi flere instrumenter fra området Røros og Nord-Østerdalen.

4.4. Form

Som jeg har vist kan langeleikene være høyst ulike både når det gjelder lengde, bredde og høyde. Når vi skal beskrive formen på en langeleik kan vi derfor på bakgrunn av målene betegne den som lang eller kort, bred eller smal og høy eller lav. Men form handler også om andre egenskaper ved instrumentet. Det dreier seg bl.a. om hvorvidt instrumentet har rette eller skråstilte sider, er utbuktet eller innsvinget osv.

Når det gjelder langeleikene fra Trøndelagsområdet, Nordland og Hedmark omfatter det følgende formtyper: Rektangulære, trapesformete og utbuktete instrumenter. Med trapesform menes her at den ene siden, vanligvis forsiden, er helt rett mens den andre siden skråner jevnt utover. Hvis begge sidene skråner samme vei snakker vi om trekantform. Instrumenter med denne formen finnes imidlertid ikke blant de gjennomgåtte langeleikene. De trapesformete langeleikene kan enten ha svak eller relativt sterk trapesform, og utbuktete instrumenter kan ha utbukting på en eller begge sider. Er langeleiken utbuktet kun på den ene siden handler det nesten alltid om baksiden.

Ved å regne bredden i prosent av lengden på instrumentet ved øvre sadel, ved midten eller utbuktingen og ved nedre sadel vil vi få tre prosenttall.

Når det gjelder langeleiken fra Rennebu vil disse tallene framkomme på denne måten: lengde 98,5 cm, bredde øvre 94 cm, midtre 114 cm og

Denne langeleiken, som har en utbukting på baksiden, ble gitt som gave til handelsmann Hans A. Meyer i Rana 1913.

nedre 120 cm, hvilket gir prosenttallene 9,5–11,6–12,2, som evt. kan forenkles til 10–12–12 etter vanlig forhøyningspraksis. Dette forteller at langeleiken er svakt trapesformet med større bredde ved nedre enn øvre sadel.

Med denne metoden vil tallene imidlertid kunne være vanskelige å sammenligne fra instrument til instrument fordi de sier like mye om bredden som formen. Jeg har derfor etablert en standardisert formel gjennom å summere de tre breddemålene, sette summen til 100 % og deretter regne ut den prosentvise fordelingen på de tre måltallene. På Rennebu-langeleiken vil den prosentvise fordelingen på bredden da bli 29–35–37 uttrykt i prosent. Disse tallene vil da, i motsetning til den forrige metoden, være helt uavhengige av størrelsen på instrumentet. En langeleik med målene 29–35–37 vil således framstå som et instrument med 8 prosenttall større bredde ved nedre sadel, samtidig som vi ser at den sterkeste utvidelsen skjer ovenfor midten av instrumentet (6:2).

Ser vi langeleikene fra Trøndelagsområdet under ett finner vi at kun instrumentet fra Brekken er helt rektangulært (34–33–34). Svakt trapesformet er langeleikene fra Støren2 (30–35–35), Selbu (31–34–36), Hemne (30–34–36) og Støren1 (29–35–36). Disse instrumentene har det til felles at de har den sterkeste utvidelsen ovenfor midten og at trapesformen kun representerer en utvidelse på 5–7 prosentpoeng. Vi finner en tilsvarende form på langeleikene fra Odalen (30–34–36) og til dels Beiarn (31–35–34), men på sistnevnte har vi i tillegg en minimal utbuktning på baksiden.

En noe sterkere trapesform finner vi på langeleikene fra Rennebu (29–35–37) og Østerdalen2 (28–32–39), Hede (27–35–38), Fågelsjø (26–36–38) og Stor-Elvdal (27–34–40), hvor utvidelsen representerer 8–13 prosentpoeng. Sterkest trapesform har de tre instrumentene fra Østerdalen1 (17–34–49), Nordvika (20–33–47) og Rendalen (23–33–44), med hele 21–32 prosentpoengs utvidelse. Av disse har langeleikene fra Nordvika, og til dels også Rendalen, en spesielt sterk trapesform. Disse skiller seg noe ut i materialet. Det samme gjør langeleiken fra Rana, som har en klar utbuktning på baksiden (31–37–32). Også langeleiken fra Beiarn har som tidligere nevnt en liten utbuktning på samme side.

Denne gjennomgangen viser således at hoveddelen av de undersøkte langeleikene har trapesform, men at denne kan være svak (4 instrumenter),

medium (5) eller sterk (3). Sterk trapesform synes å være mest utbredt på langeleikene fra det østlige området, dvs. Hedmark, Røros og Sverige, mens svak trapesform er vanligst i det øvrige Trøndelag. Utbuktet bakside finner vi kun i Nordland, mens instrumentet fra Brekken er det eneste med rektangulær form.

5. Konstruksjon

5. 1. Korpus

Når det gjelder selve konstruksjonen av instrumentet så er fem av de ni trønderske langeleikene laget av ett trestykke som er hulet ut (Hemne, Støren², Selbu, Fågelsjö). De øvrige fire langeleikene er laget av flere og gjerne tre eller fire deler. Rennebu-langeleiken skiller seg noe ut ved at den i utgangspunktet er uthulet av ett stykke tre, men samtidig sammensatt av flere deler. Det gjelder blant annet de to endestykkene og deler av skruerkassen, som består av separate trestykker. Ingen av de ni langeleikene har bunn.

*Denne langeleiken fra Støren pres-
tegjeld er uthulet av ett trestykke og
mangler bunn, noe som framkommer
av bildet.*

Blant de nordnorske langeleikene er Beiarn-langeleiken uthulet av ett trestykke, mens instrumentet fra Rana er laget av flere deler. Heller ikke disse instrumentene har bunn. Når det gjelder langeleikene fra Hedmark så er kun instrumentet fra Odal hulet ut av ett trestykke. De øvrige langeleikene er laget av flere og opp til syv (Stor-Elvdal) ulike deler. Den ene langeleiken fra Østerdalen (nr. 1) skiller seg ut i dette materialet ved å være den eneste som har bunn. Det er imidlertid skåret et større hull i bunnplaten, som kanskje kan ha en funksjon som lydhull hvis utøveren

holder instrumentet i fanget eller skråstilt på et bord, slik at deler av instrumentet ligger utenfor bordplaten. For øvrig har ingen av langeleikene i dette materialet ben plassert under bunnen.

Det ser således ut til at instrumenter både laget av en og flere deler har vært utbredt i området fra Hedmark til Nordland. Materialet viser ingen direkte regionale forskjeller, selv om instrumenter laget av flere deler synes å ha vært vanligere i Hedmark enn i Trøndelagsområdet. Når det gjelder alderen på instrumentene er det en klar tendens til at de eldste langeleikene er laget av kun ett trestykke. Det gjelder langeleikene fra Hemne (1587?), Selbu (1669) og Hede (1697), samt de udaterte instrumentene fra Støren (nr. 2), Fågelsjö og Beiarn, som alle kan sies å ha et 1600-tallspreg. Langeleiken fra Rennebu (1675) synes å være en overgangsform gjennom å kombinere de to tilvirkningsmåtene, dvs. at et uthulet trestykke er satt sammen med enkelte løse deler. Når vi kommer fram til 1700-tallet så er langeleiken fra Rendalen (1724) laget av flere deler. Dette gjelder også de nyeste instrumentene i materialet, langeleikene fra Nordvika (1750–1800), Brekken (ca. 1800) og Stor-Elvdal (1824). Instrumentene fra Østerdalen, Odalen og Rana er vanskeligere å plassere tidsmessig.

5.2. Strengetall

De trønderske langeleikene har med ett enkelt unntak fra fire til seks strenger, hvorav Hemne-langeleiken har flest strenger (6) og instrumentene fra Rennebu, den ene langeleiken fra Støren (nr. 2) og de to svenske instrumentene har færrest strenger (4). Langeleiken fra Brekken skiller seg her klart ut ved å ha hele åtte strenger. Langeleiken fra Beiarn og de fem instrumentene fra Østerdalen og Odalen har alle fem eller seks strenger, mens instrumentet fra Rana har kun tre strenger. Vi kan således snakke om et gjennomgående strengetall for hele området på fire til seks, mens Brekken og Rana her skiller seg ut på hver sin side av normalintervallet.

Alle langeleikene har kun én melodistreng, mens resten av strengene fungerer som bordunstrenger. Ser vi på dateringene så har de langeleikene som er regnet som eldre enn 1700 både fire (Rennebu, Selbu, Hede, Fågelsjö), fem (Selbu) og trolig seks (Hemne, Beiarn) strenger. De tre antatt yngste langeleikene har henholdsvis fem (Nordvika), seks (Stor-Elvdal) og åtte (Brekken) strenger. Det kan med andre ord se ut til at strengeantallet gradvis øker litt opp gjennom årene.

5.3. Plassering av stemmeskruer

Når det gjelder plasseringen av stemmeskruene så har fem av de trønderske langeleikene (Rennebu, Støren x 2, Selbu, Nordvika) én stemmeskrue festet til et skruehull på baksiden av instrumentet (mot tilhøreren), i tillegg til de øvrige skruene som er festet til en skruekasse i hodet. De to instrumentene fra Sverige har to slike sideplasserte stemmeskruer, mens langeleiken fra Hemne trolig har tre stemmeskruer plassert i siden. Langeleiken fra Brekken har ingen sidestilte skruer.

Instrumentet fra Nordvika ved Røros har fire stemmeskruer festet i skruekassen og én skrue plassert i siden.

Instrumentene fra Nordland har henholdsvis to (Rana) og tre (Beiarn) sideskruer. Langeleikene fra Østerdalen har enten én eller ingen stemmeskruer i siden, mens langeleiken fra Odalen mangler sideskruer. Ser vi på hele området samlet skiller tre av langeleikene fra Hedmark (Rendalen, Stor-Elvdal, Odalen) seg ut ved å ikke ha noen stemmeskruer i siden, mens resten av materialet har fra én til tre sideskruer.

5.4. Antall noter

Noter er navnet på de tverrbåndene som melodistrengen løper over og som produserer de ulike tonene i spilleskalaen. Dette skjer ved at utøveren presser ned strengen med en av venstre hånds tre midtfinger rett til venstre for den enkelte noten og dermed avkorter strengens svingelengde.

Det vanligste antallet noter i materialet fra Trøndelagsområdet er 13 (Rennebu, Støren1, Støren2, Hede) eller 14 (Selbu, Fågelsjö). Langeleikene fra Nordland har henholdsvis 13 (Hede) og 14? (Beiarn), mens instrumentene fra Hedmark har 13 (Østerdalen1, Østerdalen2) og 15 (Stor-Elvdal) noter. På to av instrumentene (Rendalen, Odalen) er det vanskelig å fastslå hvor mange noter som har vært det opprinnelige antallet.

Ser vi på alderen til instrumentene så har seks av de eldste langeleikene henholdsvis 13 (Rennebu, Støren nr. 2, Hede) eller 14 (Selbu, Fågelsjö Beiarn) noter. Hemne skiller seg her ut med hele 17 noter. De tre yngste instrumentene har henholdsvis 15 (Nordvika, Stor-Elvdal) og 18 (Brekken) noter.

Kun én av de trønderske langeleikene (Brekken) har vært utstyrt med holder, som er en form for treplugg som er festet i et hull i lokket. Denne trepluggen kan dreies slik at den presser ned melodistrengen ved en av notene. Dermed vil tonen som er knyttet til denne noten klinge når man spiller på løs streng, på tilnærmet samme måte som gitarens capo tasto. Som regel handler dette om den fjerde noten, dvs. den noten som produserer skalaens femte trinn (kvinten). Dette er også tilfelle på langeleiken fra Brekken. I tillegg til denne langeleiken har også to av instrumentene fra Østerdalen holder ved kvinten.

5.5. Skalatype

Med ett eneste unntak har alle de 16 registrerte langeleikene fra Trøndelagsområdet, Nordland og Hedmark en alderdommelig form for heptaton (syvtonig) skala hvor det ikke opptre halvtonetrinn. Unntaket er langeleiken fra Nordvika, som synes å ha en tilnærmet durskala. Jeg har ikke selv hatt anledning til å undersøke denne langeleiken, som i dag finnes i Midt-Vesten i USA. Men gode fotografier tatt av Loretta Kelly, som oppsøkte eieren og registrerte og fotograferte instrumentet for meg, tyder på at den nåværende durskalaen trolig må være av nyere dato. Man kan ut fra bildene skimte spor etter en tidligere skala, hvor det ikke ser ut til å ha forekommet halvtonetrinn. I så fall kan vi fastslå at alle langeleikene fra dette området har en alderdommelig skala.

5.6. Lydhull

Hele syv av de ni trønderske langeleikene mangler lydhull. De eneste in-

strumentene i dette materialet som har lyd hull er de to langeleikene fra Rørosdistriktet. I tillegg har instrumentet fra Beiarn og fire av de fem langeleikene fra Hedmark lyd hull (Rendalen, Østerdalen1, Østerdalen2, Odalen). Instrumentet som mangler lyd hull er fra Stor-Elvdal.

Antallet lyd hull varierer fra ett til syv. Langeleikene fra Nordvika, Odalen og de to fra Østerdalen har alle ett lyd hull, mens langeleikene fra Beiarn og Rendalen har henholdsvis to og tre lyd hull. Igjen skiller instrumentet fra Brekken seg ut ved å ha hele syv lyd hull. Disse fordeler seg på ett sentralt lyd hull, fem mindre lyd hull nært noterekken og ett lyd hull like ved den øvre sadelen.

Ett enkelt lyd hull utformet som en seksbladrose inne i en sirkel. Detalj av langeleik fra Østerdalen.

På de langeleikene som har ett eneste lyd hull er dette plassert et stykke ned på korpus. Denne plasseringen kan angis i prosent av korpuslengden, slik at vi får denne fordelingen oppgitt i cirkatall: Nordvika 65 %, Odalen 60 %, Østerdalen1 75 % og Østerdalen2 50 %. Lydhullet er således plassert i området mellom halvparten og tre firedeler av korpuslengden. I tillegg har langeleiken fra Brekken ett sentralt lyd hull plassert ca. 45–50 % ned på lokket.

Langeleiken fra Beiarn har de to lyd hullene plassert henholdsvis ved 30 % og 80 % av korpuslengden, mens instrumentet fra Rendalen har de to viktigste lyd hullene ved 25 % og 90 % av lengden på korpus. Langeleikene fra Brekken og Rendalen har i tillegg mindre lyd hull plassert ved 5 % av korpuslengden.

I det trønderske langeleikmaterialet er det således mest vanlig med instrumenter uten lyd hull, mens instrumentene fra Hedmark som oftest har ett lyd hull plassert 50–75 % ned på lokket.

5.7. Skruerkasse

Langeleikene har gjerne en skruerkasse i den øvre enden av instrumentet hvor de fleste eller alle strengene er festet i et antall stemmeskruer. Det finnes også langeleiker som har to skruerkasser, dvs. én i hver ende. I tillegg har mange langeleiker en eller flere stemmeskruer festet i siden på instrumentet, slik vi nettopp har vist. Når det gjelder utformingen av selve skruerkassen kan man blant annet skille mellom hvorvidt den dekker hele eller cirka halvparten av instrumentets korpusbredde. Man kan også skille mellom skruerkasser som har en midtdel hvor skruene er festet direkte eller løper gjennom som støtte og skruerkasser som mangler denne midtdelen. Og man kan endelig skille mellom hvorvidt skruerkassen er åpen på undersiden eller har bunn. Når man skal beskrive en skruerkasse som konstruksjon er det således flere ulike kriterier man må ta hensyn til.

Langeleiken fra Brekken har én halvdekkende skruerkasse i hver ende.

De trønderske langeleikene har alle én skruerkasse, med unntak av langeleiken fra Brekken, som har en mindre skruerkasse i hver ende. Også langeleiken fra Beiarn og fire av instrumentene fra Hedmark har kun én skruerkasse. På de to langeleikene fra Østerdalen fungerer skruerkassen rett og slett som en direkte forlenging av korpus, hvor det er skåret ut en stor øvre åpning hvorfra strengene løper ut til øvre sadel. Her kan vi således ikke snakke om skruerkassen som en separat del av instrumentet.

Når det gjelder langeleikene fra Rana og Rendalen, så mangler begge disse i dag skruerkasse. Men instrumentet fra Rendalen kan trolig tidligere ha hatt et hode med en skruerkasse som senere er blitt fjernet. På Rana-langeleiken ser alle stemmeskruene ut til å ha vært festet direkte til siden av kroppen. På alle instrumentene i dette materialet som har én skruerkasse

Langeleiken fra Rana er konstruert uten en separat skruekasse.

dekker denne hele den øvre korpusbredden. På instrumentet fra Brekken har både øvre og nedre skruekasse tilnærmet halv korpusbredde.

Kun tre av de trønderske langeleikene har skruekasse med midtdel (Rennebu, Støren², Hemne). I tillegg har langeleiken fra Beiarn midtdel. De aller fleste av langeleikene fra Trøndelag har åpen skruekasse. Lukket skruekasse finner vi bare på langeleikene fra Nordvika, Fågelsjö og det ene instrumentet fra Østerdalen (nr. 2).

Langeleik fra Selbu med åpen skruekasse uten midtdel.

Den typiske langeleiken fra Trøndelagsområdet har således én skruekasse, og den er som regel åpen. De fleste langeleikene mangler midtdel i skruekassen, men noen få av instrumentene har midtdel.

6. Dekor

6.1. Hodetyper

Foruten skruekassen består hodet på langeleiken vanligvis også av et utskåret

sluttparti som ofte er utstyrt med en eller annen form for dekorasjon. I tillegg er hodet på flere langeleiker tilført et løst, stående endestykke som i tillegg representerer ulike former for utskåret dekor. I det gjennomgåtte materialet finner vi fire langeleiker med stående endestykker. Disse har alle en form for skåret eller dekorert toppstykke. Dette dreier deg om instrumentene fra Rennebu, Hede, Østerdalen1 og Støren1, hvor sistnevnte også har et kors skåret inn i toppstykket.

Langeleiken fra Hemne ender i et dekorelement med flere etasjer, som avsluttes med et kors.

Stående, separat endestykke med innskåret kors. Langeleik fra Støren prestegjeld.

Noen av langeleikene har et hode hvor skruekassen videreføres gjennom et liggende sluttparti som munner ut i en form for utskåret endestykke (Selbu, Beiarn, Hemne). Instrumentet fra Beiarn har en knopp i enden, mens langeleiken fra Hemne ender i et dekorelement med flere lag eller etasjer, som avsluttes med et kors. Langeleiken fra Fågelsjø har et liggende fuglehode som avsluttende dekorelement på hodet.

Langeleikene fra Rørø, Støren2 og Odalen har alle et noe grovere utskåret sluttparti som avslutning, mens instrumentene fra Stor-Elvdal, Brekken og Østerdalen2 mangler et avsluttende dekorelement. På langeleiken fra Rørø er det risset inn fire sirkler som samtidig skaper en firebladrose som dekorelement på sluttpartiet. Langeleiken fra Rendalen mangler hode i sin nåværende tilstand, mens langeleiken fra Rana har en indre skruekasse uten hode. Alle langeleikene fra Trøndelagsområdet med

unntak av instrumentet fra Brekken har således en form for sluttdekor på hodet.

Når det gjelder de instrumentene som har et løst, stående endestykke så tilføres dette gjennom et spor bakfra og låses deretter fast med en sideplugg. På de seks instrumentene som i stedet har et liggende sluttparti uten endestykke representerer sluttpartiet en direkte videreføring av skruekassen og kroppen.

6.2. Stemmeskruer

Stemmeskruene på et instrument vil alltid representere en forbruksvare som må skiftes ut når behovet melder seg. Av og til vil man kunne få laget en stemmeskrue som tilsvarer eller ligner den originale skruen, andre ganger er man nødt til å benytte en annen skruestype, og fra tid til annen vil man kanskje måtte vurdere å skifte ut alle skruene samtidig og erstatte dem med nye og bedre stemmeskruer. Når man skal vurdere stemmeskruene på et instrument må man derfor ha klart for seg at det kan være snakk om flere generasjoner av skruer, og at ingen av dem behøver å være originalskrue. Likevel kan det ha noe for seg å operere med en grovinndeling av de ulike typene med stemmeskruer som er benyttet, blant annet for å kunne gi en beskrivelse av materialet. Dette kan samtidig si noe om både individuelle, lokale eller regionale preferanser, samtidig som det kan gi enkelte signaler om aldersaspektet.

Seks av langeleikene fra Trøndelagsområdet og én fra Rendalen mangler stemmeskruer og kan følgelig ikke vurderes. Når det gjelder de andre instrumentene kan stemmeskruene grovt sett deles inn i to hovedtyper; åreform og bladform. Blant de med åreform finner vi langeleikene fra Fågelsjö, Beiarn, Brekken (to typer) og Odalen (kortere type), mens instrumentene fra Rana (to typer, rundere), Stor-Elvdal (avlang type), Østerdalen1 og Østerdalen2 (to typer, noe profilert) har bladform. Det instrumentet som skiller seg klart ut er langeleiken fra Nordvika, hvor alle stemmeskruene har hestehodeform. Det er vanskelig å identifisere noen særtrekk i det gjennomgåtte materialet, men det er likevel en klar tendens til at langeleikene fra Trøndelagsområdet, Nordland og Hedmark har hatt stemmeskruer av åre- eller bladform.

Hestehodeformet stemmeskrue på langeleik fra Nordvika ved Røros.

6.3. Lydhullenes utforming

Mange av langeleikene er utstyrt med ett eller flere lydhull i lokket. Det er imidlertid vanskelig å avgjøre i hvor stor grad utformingen og plasseringen av lydhullene er knyttet opp mot klanglige aspekter ved instrumentene eller om det er først og fremst er dekoraspektet som er viktigst. Det som imidlertid er sikkert er at mange av de bevarte langeleikene våre

har fint utskårete lydhull som utvilsomt er med på å høyne den estetiske verdien på instrumentet.

De eneste trønderske instrumentene som har lydhull er langeleikene fra Rørosdistriktet. Instrumentet fra Nordvika har et svært enkelt lydhull bestående av tre små hull som til sammen utgjør en trekant. I tillegg finnes et par hull oppe ved den øvre sadelen som det er vanskelig å tenke seg verken kan ha hatt noe klanglig eller dekormessig formål. Langeleiken fra Brekken har en utskåret åttebladrose med hull i midten. På undersiden av lokket er det limt et slags pergament som dekker til alle bladhullene, med unntak av det sentrale hullet, som er åpent. I tillegg finnes det flere stående små rombe- eller sirkelformete hull plassert inntil notene (tverrbåndene) samt oppe ved den øvre sadelen, på lignende måte som på langeleiken fra Nordvika.

Ser vi på de to langeleikene fra Nord-Norge så mangler instrumentet fra Rana lydhull. Langeleiken fra Beiarn har et lite trekantformet lydhull.

Over spissen på trekanten kan det muligens skimtes rester av et innrisset kors. I så fall kan det være snakk om en gammelt jomfrusymbol.

Lydhull utformet som en utskåret åttebladrose med hull i midten, hvor det på undersiden av lokket er limt et slags pergament. Langeleik fra Brekken.

Av de fem langeleikene fra Hedmark mangler kun instrumentet fra Stor-Elvdal lyd hull. De to langeleikene fra Østerdalen har begge et lyd hull formet som en sirkel, hvor det inni befinner seg enten et sentralt hull (Østerdalen2) eller en seksbladrose (Østerdalen1). Langeleiken fra Rendalen har et lite lyd hull plassert nederst på lokket i form av fem små hull som utgjør en stående rombe med et sentralt hull, mens instrumentet fra Odalen har to små parallelt plasserte s-formete lyd hull.

Lyd hull kan således se ut til å ha vært langt vanligere på langeleiker i Hedmark enn i Trøndelagsområdet. De to langeleikene fra Rørosdistriktet kan slik synes å representere et stilmessig fellesskap med instrumentene fra Østerdalen.

*To parallelt plasserte s-formete lyd hull.
Langeleik fra Odal.*

6.4. Korpusdekor

Dekoren på langeleikkroppen kan enten være skåret ut, risset inn eller påmalt og kan grovt sett deles inn i følgende hovedtyper:

- parallel kantdekor på lokk og sider (innrisset, ev. utskåret)
- tverrstilt bord eller bånddekor på lokk og sider (innrisset)
- figurer på lokk og sider (påmalt, innrisset)
- bokstaver og tall på sidene (påmalt, innrisset)
- skjegg ved lokkets nedre ende (utskåret)

Kantdekoren finnes på forsiden og baksiden av lokket og øverst og nederst på sidene. Den er gjerne formet gjennom rette parallelle streker som er risset inn eller skåret ut og kan tidvis være profilerte. Kantstrekene kan være enkle, doble eller triple, med ulik dybde og avstand mellom strekene.

To av langeleikene har en enkel kantstrek nederst på sidene (Hemne) samt på lokket (Fågelsjö). Seks av instrumentene har to doble kantstreker på lokk og sider (Rennebu, Støren1, Støren2), som også kan være profilerte

(Hede, Østerdalen2, Rendalen). Langeleikene fra Beiarn og Østerdalen1 har tredoble (triple) profilererte kantstreker på både lokk og sider. Langeleikene fra Stor-Elvdal, Odalen, Nordvika og Rana har ingen sporbar kantdekor, mens instrumentet fra Brekken har en påmalt enkel prikkdekor ved kantene.

Doble utskårete kantstreker og årstallet 1697. Langeleik fra Hede, Härjedalen.

Enkelte av langeleikene har i tillegg innrissete breddebånd eller border. Instrumentet fra Rennebu har fire enkle breddebånd i en form for sikksakkbord som løpet fra den ene siden over lokket og ned den andre siden, mens langeleiken fra Støren2 har fire triple breddebånd i sikksakk-mønster på sidene. Instrumentet fra Selbu har et enkelt breddebånd av lignende type ved nedre del av lokket, samt tre enkle breddebånd på sidene. I tillegg fortsetter dekorbåndet på skruekassen hvor det også finnes rundt åpningen og på siden av sluttpartiet. Disse breddebåndene synes således å være et typisk trekk ved noen av langeleikene fra Trøndelag.

Enkle breddebånd utformet som en sikksakkbord som løpet fra den ene siden over lokket og ned på den andre siden. Langeleik fra Rennebu.

Når det gjelder annen dekor så har langeleiken fra Brekken flere påmalte geometriske og andre figurer både på lokk og sider. Langeleiken fra Østerdalen1 har en innrisset rankedekor på lokket, mens instrumentet fra Rennebu har en valknute innrisset på forsiden. Langeleiken fra Stor-Elvdal har malte akantusranker på baksiden.

*Langeleik fra Selbu innrisset
«MED ANNO 1669».*

Fleire av langleikene har innrissete bokstaver eller tall, som regel på forsiden. Dette gjelder langleikene fra Rennebu: «A:E:S ANNO 1675», Selbu: «MED ANNO 1669», Hede: «1697» og Beiarn: «BMD». Årstallet på langleikene betyr som vi tidligere har vært inne på ikke nødvendigvis at det er da de er laget. Det kan også henspille på året instrumentet har blitt gitt til en person, for eksempel som medgift, bryllupsgave eller til en spesiell bursdag. De tre bokstavene som vi finner på langleikene fra Rennebu, Selbu og Beiarn representerer trolig initialene til den som har mottatt langleiken, hvorav den siste bokstaven indikerer kjønn. Slutter initialene med en S betyr det en mannlig mottaker eller bruker, og slutter de på en D betyr det en kvinnelig bruker. Det er med andre ord god grunn til å anta at langleiken fra Rennebu i 1675 har vært ment for en mannlig bruker (for eksempel Anders ErlingSon), mens langleikene fra Selbu (for eksempel Margit AndersDatter 1669) og Beiarn har hatt kvinnelige brukere.

Langleiken fra Stor-Elvdal har på forsiden påmalt navnet «Anne Ols Datter Strand» sammen med en rankefigur, mens den på baksiden har påmalt teksten «Som Kong Davids Harpe Spiller; etc: 1826». På langleiken fra Rendalen er det påmalt «BSD 1724» på forsiden og ordet «SPÆL» på baksiden. Det er ikke godt å si hva dette kan bety, annet enn en forkortelse av instrumentnavnet langspill (dialekt; langspæll). Denne langleiken har i tillegg skåret inn bokstavene OSS utformet som tre slanger på det nedre endestykket. I tillegg er det skåret inn året 1724 med en noe merkelig blanding av romertall og arabiske tall. (MDCCXX4). Det er med andre ord indikasjoner på både en kvinnelig (BSD) og mannlig (OSS) eier i 1724. Kanskje kan OSS være initialene til den som har laget instrumentet.

Ser vi på hele langeleikmaterialet fra Trøndelagsområdet, Hedmark og Nordland har således fire av instrumentene (Selbu, Beiarn, Stor-Elvdal, Rendalen) trolig hatt kvinnelig eier og bruker, mens en av langeleikene (Rennebu) har hatt mannlig bruker.

På mange langeleiker er lokket utformet slik at det fortsetter ut over det nedre endestykket noen få centimeter utenfor selve kroppen. Dette kan vi kalle for skjegg eller lokkskjegg, et uttrykk som er hentet fra samtaler med historiker, kunsthistoriker og tidligere fylkeskonservator i Oppland, Arnfinn Engen (1944–2014), med henvisning til bruken av begrepet skjegg på møbler og bygninger. Lokkskjegget er utvilsomt et dekorelement, som på mange langeleiker også er fint utskåret. I det undersøkte materialet finner vi skjegg på langeleikene fra Rennebu, Støren1, Støren2, Hemne, Nordvika, Fågelsjö, Odalen og Østerdalen1.

Lokkskjegg med utskårne, profilerte tunger som avslutning. Langeleik fra Støren.

Langeleikene fra Støren2, Hemne, Nordvika og Fågelsjö har rette skjegg, men på de to sistnevnte er skjeggene relativt korte. På langeleikene fra Støren1 og Odalen har skjeggene utskårne tunger som avslutning. Instrumentene fra Rennebu og Østerdalen1 har avrundete skjegg, men langeleiken fra Østerdalen1 har i tillegg innrisset dekor på skjegget. De øvrige åtte langeleikene mangler skjegg. Det gjelder begge instrumentene fra Nordland, tre av langeleikene fra Hedmark, samt instrumentene fra Selbu, Brekken og Hede.

6.5. Overflatebehandling

Så godt som alle de undersøkte langeleikene fra Trøndelagsområdet,

Hedmark og Nordland er overflatebehandlet med beis eller maling. Det er kun langeleiken fra Odalen som synes å være ubehandlet. Men det kan også være at instrumentet har vært beiset tidligere, men at beisen nå er slitt av, selv om det virker mindre sannsynlig. De aller fleste langeleikene er behandlet på overflaten med en form for beis. Fargenyansene i beisen kan imidlertid variere en god del. Tre av instrumentene fra området skiller seg ut ved å være malt. Det gjelder langeleikene fra Brekken, Stor-Elvdal og Rendalen. På instrumentet fra Brekken er det snakk om ren dekormaling, trolig påført av den som kan ha laget instrumentet, spelmanen Anders Jacobsen Lien, også kjent under tilnavnet «Storbrekkingen». På langeleikene fra Stor-Elvdal og Rendalen er det i tillegg påmalt bokstaver og tall på sidene av instrumentene, slik jeg tidligere har vist.

7. Avsluttende kommentarer

Intensjonen med denne artikkelen var å se nærmere på et utvalg aspekter ved langeleiken og undersøke om det foreligger noen spesielle særtrekk ved langeleikmaterialet fra Trøndelag, som består av ni eldre instrumenter. Da er også to gamle langeleiker fra Härjedalen inkludert. For å sette dette materialet i et noe større perspektiv ble det ut fra geografiske forhold valgt ut to referanseområder; Nordland og Hedmark, med henholdsvis to og fem instrumenter. De aspektene som er blitt undersøkt er knyttet til mål, form, konstruksjon, dekor og overflatebehandling. Resultatene av denne undersøkelsen viser følgende:

Det synes ikke å være noen regionale forskjeller når det gjelder lengden på instrumentene. Det framkommer heller ikke noen klar korrelasjon mellom alder og instrumentlengde i dette materialet.

Verken når det gjelder hodelengden eller mensurlengden kan vi identifisere noen spesiell geografisk profil i materialet. Men de to langeleikene fra Nordland har begge lang mensur og relativt kort hode i forhold til Trøndelagsmaterialet.

Det er en tendens til at den eldste delen av langeleikmaterialet har en liten overrepresentasjon av noe smalere instrumenter, sett i forhold til lengden.

Det er vanskelig å se noen klare regionale forskjeller når det gjelder høyden på instrumentene. Trøndelagsmaterialet fordeler seg noenlunde likt mellom de ulike kategoriene, mens instrumentene fra Hedmark har enten stor eller middels relativ høyde. Blant langeleikene med størst økning i høyden fra øvre til nedre sadel finner vi flere instrumenter fra området Røros og Nord-Østerdalen.

Hoveddelen av de undersøkte langeleikene har trapesform, og denne kan være enten svak, medium eller sterk. Sterk trapesform synes å være mest utbredt på langeleikene fra det østlige området, dvs. Hedmark, Røros og Sverige, mens svak trapesform er vanligst i det øvrige Trøndelag.

Fem av de ni trønderske langeleikene er laget av ett trestykke som er hulet ut. Ingen av disse langeleikene har bunn. Det ser ut til at både instrumenter laget av en og flere deler har vært utbredt i hele området fra Hedmark til Nordland, men langeleiker laget av flere deler synes å ha vært vanligere i Hedmark enn i Trøndelagsområdet. Det er en klar tendens til at de eldste langeleikene er laget av kun ett trestykke.

De undersøkte langeleikene har alle, med unntak av to instrumenter, fra fire til seks strenger. De har også kun én melodistreng, mens resten av strengene fungerer som bordunstrenger. Det kan se ut til at strengentalet gradvis øker litt opp gjennom historien.

De trønderske langeleikene har alle, med unntak av langeleiken fra Brekken, 1–3 stemmeskruer festet til baksiden av instrumentet, i tillegg til skruene som er festet til skruekassen. Instrumentene fra Nordland har 2–3 sideskruer, mens langeleikene fra Hedmark skiller seg ut ved at tre av dem mangler stemmeskruer i siden. De to øvrige instrumentene fra Hedmark har begge én sidefestet skrue.

Alle langeleikene fra Trøndelagsområdet og referanseområdene har en alderdommelig skala.

I det trønderske langeleikematerialet er instrumenter uten lydhull mest utbredt. Instrumentene fra Hedmark har som regel ett lydhull, og dette er plassert 50–75 % ned på lokket. De to langeleikene fra Rørosdistriktet, som begge har lydhull, kan slik synes å representere et stilmessig fellesskap med instrumentene fra Østerdalen.

Åtte av de ni trønderske langeleikene har kun én skruekasse, og den er som regel åpen. Unntaket er instrumentet fra Brekken, som har én skrue-

Kart over Trøndelag

kasse i hver ende. De fleste trønderske langeleikene mangler midtdel i skruekassen, mens noen få av instrumentene har midtdel. Også langeleiken fra Beiar og fire av instrumentene fra Hedmark har kun én skruekasse.

Det er en klar tendens til at langeleikene fra Trøndelagsområdet har hatt stemmeskruer av åre- eller bladform. Det samme gjelder instrumentene fra Nordland og Hedmark.

Enkelte av langeleikene har innrissete breddebånd eller border. Disse breddebåndene synes å være et typisk trekk ved noen av langeleikene fra Trøndelag.

Så godt som alle de undersøkte langeleikene fra Trøndelagsområdet, Hedmark og Nordland er overflatebehandlet med enten maling eller som oftest beis.

Det er liten grunn til å anta at noen av de undersøkte langeleikene har blitt spilt med bue, slik vi kjenner til fra det islandske langspillet og som også omtales i en norsk kilde fra Telemark i 1740-årene (Leem 1923:114). Trolig har de alle blitt spilt med en eller annen form for plekter, slik praksis også er i dag.

Denne undersøkelsen har dokumentert variasjonen i et utvalg aspekter ved langeleiken og samtidig vist at det ikke eksisterer noen klare og signifikante regionale forskjeller mellom langeleikene fra Trøndelagsområdet og instrumentene fra Nordland og Hedmark når det gjelder mål, form, konstruksjon, dekor og overflatebehandling. Det finnes imidlertid tendenser til forskjeller på en del spesifikke områder, noe jeg har påvist i oppsummeringen. Å kunne fastslå hvorvidt disse forskjellene er signifikante eller ikke ville kreve en undersøkelse av et større antall instrumenter fra disse områdene, noe som ikke vil være mulig. Dessuten må man være åpen for at noen av de påviste forskjellene også kan være aldersrelaterte.

Ved gjennomgangen av langeleikmaterialet fra Trøndelag har hele tiden ett spesielt instrument skilt seg klart ut med andre særtrekk enn hovedprofilen på Trøndelagsmaterialet, og delvis også det øvrige materialet. Det gjelder langeleiken fra Brekken, som skal ha vært malt og etter tradisjonen også laget av spelmanen Anders Jacobsen Lien.

Hvis vi ser nærmere på mål, form og konstruksjon er dette det eneste instrumentet i hele det undersøkte materialet som har to skruekasser, dvs. en halv skruekasse i hver ende. Det er også det eneste instrumentet som er helt rektangulært i formen og som er utstyrt med holder. I tillegg er det den eneste langeleiken fra Trøndelagsområdet som ikke har noen sidestilte skruer. Den er også bredest, har flest strenger, tverrbånd og lydhull i hele

materialet. Den skiller seg også klart ut når det gjelder dekor og overflatebehandling gjennom sine spesielle lyd hull og særpregete maling, påmalte figurer og prikkdekor.

Dekoren kan selvsagt forklares ut fra Anders Liens spesielle personlige stil eller preferanser. Antallet strenger, tverrbånd, lyd hull samt de manglende sideskruene kan knyttes til konstruksjonsmessige utviklingstrekk fordi instrumentet trolig er blitt laget noe senere enn de fleste andre instrumentene i dette materialet. Men formen, bredden og ikke minst de to skruekassene markerer et såpass sterkt stilbrudd med det øvrige materialet at jeg vil antyde at denne langeleiken kan ha kommet til Brekken fra et annet område av landet, for deretter å bli dekorert i Brekken, trolig av Anders Lien. Langeleiker med én skruekasse i hver ende er for øvrig karakteristisk for Vest-Oppland og sørlige deler av Valdres og finnes knapt registrert andre steder i landet.

Litteratur

- Aksdal, Bjørn (1987): «Trøndelag», i: Kjeldsberg, Peter Andreas (red.): *Leve langeleiken*. Utstillingskatalog. Ringve museum.
- Aksdal, Bjørn (2012): «Grovt og grant – glimt fra folkemusikkhistorien i Rørostraktene», i: Aksdal, Bjørn og Rasmus Stauri: *Bergrosa. Festskrift til Sven Nyhus 80 år*. Novus forlag. Oslo.
- Barthelemy, Mary (2006): «Langeleiken frå Nordvika», i: *Fjell-folk. Årbok for Rørosmuseet. Nr. 31-2006*. Røros.
- Boone, Hubert (1976): *De hommel in de Lage Landen*. Frits Knuf. Brussel.
- Hernes, Asbjørn (1952): *Impuls og tradisjon i norsk musikk 1500–1800*. Jacob Dybwad. Oslo.
- Hunnes, Lars Kåre (1974): «Skandalebryllupet i Hemne», i: *Årbok for Fosen Historielag 1974*. Orkanger.
- Ledang, Ola Kai (2005): «Langspellet i Hemne», i: *Årbok for Fosen 2005*. Orkanger.
- Leem, Knud (1923): *Norske Maalsamlingar fraa 1740-åri*, utg. for Kjelde-skriftsfondet 48 (red. Torleiv Hannaas). Kristiania.
- Løchen, Leif (1973): «Langspelet. Et gammelt folkemusikkinstrument fra

Gudbrandsdalen». Særtrykk fra *Årbok for Gudbrandsdalen 1973*. Lillehammer.

Rise, Ola J. (1947): *Oppdalsboka*. Tanum. Oslo.

Rørdam, Holger Fr. (1857): *Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter*. Samfundet til den danske Literaturs Fremme. Kjøbenhavn.

Ulrich, Wilfried (2011): *The Story of the Hummel*. Museumsdorf Cloppenburg. Norden, Eastfrisia.

Walín, Stig (1952): *Die Schwedische Hummel*. Nordiska Museets Handlingar: 43. Stockholm 1952.

Vedlegg 1
Mål og form

Reg.nr.	Proveniensen	Tot.lengd	Hod.lengd	Mensur	Bredde	Høyde	Form
L-13	Rennebu	985	130	797	11,4	104	29-35-37
L-133	Støren1	907	172	685	12,9	94	29-35-36
L-134	Støren2	916	159	720	11,8	79	30-35-35
L-135	Selbu	924	147	742	8,8	56	31-34-36
L-154	Brekken	1272	135	950	17,4	82	34-33-34
L-200	Hemne	1135	181	878	10,1	100	30-34-36
L-273	Nordvika	120	142	850	11,8	54	20-33-47
L-11	Hede	105	144	877	11,5	66	27-35-38
L-262	Fågelsjö	102	231	751	11,4	76	26-36-38
L-28	Beiarn	93	117	797	7,8	63	31-35-34
L-192	Rana	988	97	838	12	89	31-37-32
L-263	Rendalen	839		806	12,1	87	23-33-44
L-61	Stor-Elvdal	998	161	784	11,7	77	27-34-40
L-59	Odalen	1166	160	937	12,7	99	30-34-36
L-113	Østerdalen1	1025	122	840	11,1	100	17-34-49
L-114	Østerdalen2	916	154	717	12	75	28-32-39

Vedlegg 2

Undersøkte langeleiker

L-13 Rennebu. Foto: Norsk folkemuseum/Digitalt museum

L-133 Støren prestegjeld 1. Foto: Bjørn Aksdal/Elisabeth Kværne

L-133 Støren prestegjeld 1. Foto: Bjørn Aksdal/Elisabeth Kværne

L-135 Selbu. Foto: Bjørn Aksdal/Elisabeth Kværne

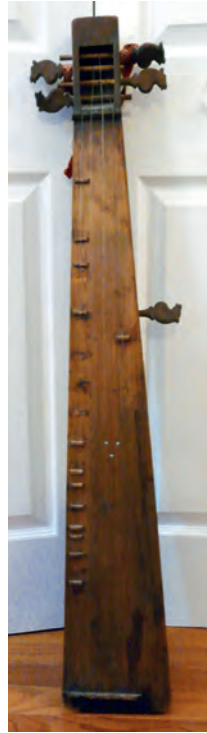
L-200 Hemne. Foto: Bjørn Aksdal

L-11 Hede, Härjedalen. Foto: Norsk folkemuseum/Digitalt museum

L-262 Fågelsjö, Härjedalen. Foto: Bjørn Aksdal

L-154 Brekken. Foto: Bjørn Aksdal L-173 Nordvika. Foto: Loretta Kelly

L-28 Breiarn. Foto: Norsk folkemuseum/Digitalt museum

L-192 Rana. Foto: Bjørn Aksdal

L-263 Rendalen. Foto: Bjørn Aksdal

L-61 Stor-Elvdal. Foto: Norsk folkemuseum/Digitalt museum

L-59 Odalen. Foto: Norsk folkemuseum/Digitalt museum

L-113 Østerdalen 1. Foto: Bjørn Aksdal/Elisabeth Kværne

L-114 Østerdalen 2. Foto: Bjørn Aksdal/Elisabeth Kværne